

Taal en verbeelding, verbeelding en taal

Ino de Groot *Kunstzinnige vorming, waartoe alle kunstvakken behoren, is de «moeder van alle vakken». Taal is de «zus» van de moeder. De «tweelingzus». En samen vormen ze een «eeneiige tweeling».*

Zonder taal geen verbeelding, zonder verbeelding geen taal! De taal geeft de verbeelding woorden. Om te waarderen, te oordelen, te bevragen of te vertellen. Verhalen, gedachten en gevoelens worden verbeeld in de kunst. En taal spreekt daar weer over...

Voorstellingsvermogen

Topkunst?

Kunt u zich nog voorstellen hoe de *Apollo* op de maan landde? Als u «oud» bent, dan hebt u misschien de eerste maanlanding meegemaakt (1969). Het waren schokkerige en wazige zwart-witbeelden op de teevee. Iedereen zat aan de buis gekluisterd.

En als u het niet hebt meegemaakt, dan kunt u zich misschien tóch voorstellen welke sensatie de wereld beleefde, toen Neil Armstrong de eerste stappen zette op de maan.

OVER DE AUTEUR

Ino de Groot is docent didactiek beeldende vakken en teamleider deeltijdopleiding aan de *Marnix Academie* in Utrecht.

Weet u trouwens waarom er een adelaar op het logo staat van de *Apollo 11*? En weet u dat er verhalen de ronde doen, dat er helemaal geen maanlanding geweest is en dat alles in scène is gezet? Als dat waar zou zijn, was het toptheater! Topkunst, waar miljoenen mensen met ingehouden adem naar keken en mee meeleefden...

Hoe koud moet het zijn?

Kunt u zich voorstellen hoe Napoleon naar Rusland trok? Als u vroeger mooie verhalen hebt gehoord van uw geschiedenisdocent en u hebt een beetje voorstellingsvermogen, dan ziet u de hordes – de *legers* – door het land trekken. Het moet een georganiseerde bende zijn geweest.

Niet de vijand, maar de winter overwon de soldaten en zorgde voor een terugtrekking. Hoe koud moet het zijn, om soldaten te dwingen terug te gaan?

Onvoorstelbaar?

Hoeveel water zit er trouwens in de oceaan? Kunt u zich een voorstelling maken van 3 quadriljoen liter (miljoenmaal triljoen of een 3 met vierentwintig nullen erachter)?

Eeneiige tweeling

Nodig

Taal en verbeelding dienen elkaar. Ze vangen elkaar als het ware op, ze vullen elkaar aan, versterken elkaar. Taal en verbeelding zijn nooit een doel op zichzelf. Er moet een reden zijn, een aanleiding, een noodzaak. Het kan overal over gaan.

Taal en verbeelding zijn nodig bij het leren en bij alle vakken. Je leert de taal door die taal te gebruiken. Je leert verbeelden door het te doen. Zo beschouwd bestaan verbeelding en taal niet als zelfstandig vak.

Moeder en tweelingzus

Je leert niets zonder verbeelding! Rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, natuur en techniek... Het zijn allemaal vakken, die niet zonder de kracht van verbeelding kunnen.

Verbeelding is de basis van kunst. Dans verbeeldt, drama verbeeldt, beeldend verbeeldt, muziek verbeeldt... De kunstvakken vertellen verhalen, zorgen voor beleving, sturen emotie, tonen zowel de binnen- als de buitenwereld.

Kunstzinnige vorming is de moeder van alle vakken! Met taal als tweelingzus! Maar je kunt het ook om-draaien: taal is de moeder van alle vakken. Met de kunstvakken als tweelingzus! Want je leert ook niets zonder taal! Het is om het even: verbeelding en taal vormen een *eeneiige tweeling*.

Dit themaboek

Leren

In dit themaboek gaat het over taal en verbeelding, verbeelding en taal. In heel veel varianten.

Het gaat over het gebruiken van je fantasie. Over het gebruiken van taal. Over het gebruiken van beelden en taal.

Alle ideeën in dit themaboek gaan over leren te verbeelden en leren om taal te gebruiken. En het uitgangspunt is natuurlijk: *leren!* Kinderen, die over zichzelf en de wereld om hen heen leren. Kinderen, die leren verder te kijken dan hun neus lang is!

Ontwikkeling

We sluiten aan bij de ontwikkeling van kinderen. Er is eerst: *ikke, ikke en de rest kan stikken*. Dan komt: *jij bent er ook?!* Daarna gaat het hard. De wereld wordt groter: het gezin, de klas, de straat, het plein, de wijk, de stad, de wereld... *Leren* gebeurt altijd in relatie met de ander, de andere wereld.

Kunst is een manier om de wereld te ontdekken, te verwoorden. Het is een van de belangrijkste manieren om de wereld te interpreteren. Zowel door kunst te creëren als door er op te reageren.

Talige Patricia

gewoon
MUNhuis

Genuanceerd in taal

'Kijk, mees..., daar is het raam van mijn kamer. En daar het raam van Michel, mijn broertje. Michel is twee jaar jonger dan ik. En daar op het dak slapen mijn ouders. En bij de deur staat, dat wij de familie De Groot zijn...'

'Hoe kan ik zien, dat bij dat raam jouw kamer is?'

Patricia kijkt, denkt even na en antwoordt dan: 'Als je goed kijkt, zie je de bloemetjes op mijn gordijnen. En ik heb een beeldje voor het raam staan. Zie je wat voor beeldje het is? Het beeldje heb ik van mijn tante gehad. Haar man – mijn oom dus – is kunstenaar en heeft voor al zijn nichten en neven een beeldje gemaakt. Hij heeft voor mij een soort van korfballer gemaakt. Ik speel in het eerste. Vandaar. Ik vind dat beeldje trouwens niet zo goed gelukt. Het lijkt veel meer op een paaldanser dan op een korfballer...'

Droomhuis

Patricia toont een tekening van een *droomhuis*. Het huis, waar ze zou willen wonen. Samen met haar vader, haar moeder en haar broertje. Het droomhuis staat vlak bij de stad. Alles moet op de fiets bereikt kunnen worden.

We kijken samen naar het droomhuis en zijn samen in gesprek. Ik ben de leerkracht van groep 8 en Patricia is mijn leerling.

'Ik moet er niet aan denken, dat pa mij overal naartoe moet gaan brengen. Trudy van korfbal wordt overal naartoe gebracht. Dat is killing. Ik kan nog wel eens een ommetje maken. Fietsen we gewoon lekker samen naar huis en dan kletsen we. En daarom maak ik gewoon een omweg.'

'Patricia, wat is gewoon?'

Het droomhuis heeft ook gewoon draadloos internet. Je moet ook gewoon een plekje hebben, waar je niet gestoord wordt. En je moet gewoon een koelkast hebben met een magnetron.

Het woord *gewoon* intrigeert mij. Hoe vang je dit woord in een *beeld*? Hoe verbeeld je *gewoon*? 'Patricia, wat is gewoon?'

Verbeeldende Melvin

Genuanceerd in beelden

Melvin laat zijn werk zien. Melvin is heel handig met welk materiaal dan ook. Hij werkt nauwkeurig, als de opdracht zijn interesse heeft. Dan laat hij zien hoe ongelooflijk flexibel zijn denken is. Zijn werk spreekt voor hem. Melvin zelf heeft weinig woorden nodig.

'Gewoon, mees,' zegt hij. 'Jij gaf mij een rolletje. Even door-midden snijden en dan een dingetje plakken, weet je wel. Dan de stukjes weer aan elkaar plakken en klaar... Kijk hier. Je moet er doorheen kijken als een kijker.'

Ik gaf de opdracht aan Melvin, naar aanleiding van werk van Anastassia Elias. Een verrassend, ander gebruik van wc-rolletjes dan ik tot nu toe zag!

→ Kijk voor meer informatie over (en afbeeldingen van) Anastassia Elias op: artflakes.com.

'Je ziet het toch?!'

Melvin is een *verbeelders*. In vergelijking met Patricia schieten zijn woorden tekort. Maar als je naar zijn werk kijkt, dan zie je dat er *details* zijn. Complete verhalen. In *beelden* drukt Melvin zich genuanceerd uit. We praten samen over zijn werk, meer wijzend dan met woorden. Melvin als *verhalenvanger*...

Verschillen

Anders

Kinderen hebben verschillende voorkeuren, ze hebben verschillende talenten en verschillende achtergronden. Elke dag maak ik dan ook in mijn klas wel weer iets nieuws mee. Dat is het rijke en tegelijkertijd ook het onverwachte van lesgeven. De enige reclame van de rijksoverheid, die waar is: elke dag is het *anders* in het onderwijs!

Uiterlijke verschillen

Je hoeft Utrecht niet eens te kennen, om te weten dat er standen en dus ook *verschillen* zijn. Het is duidelijk: Wijk C of de Maliebaan...

De een woont in een huis met mooie beeldjes op de vensterbank, de ander in een huis met designmeubelen. Het is Zeeman of Scotch, Hema of Scapa...

Referentiekader

Voorgelezen worden. Een krant in huis, met een ouder als voorbeeld, die hem dagelijks oppakt en leest. Een boekenkast, vol met (strip)boeken. Het referentiekader van thuis bepaalt je uitgangspunt. Ook voor taal en beeldend, beeldend en taal. Gelukkig kun je voor een dubbelte geboren worden en een kwartje (of meer) worden!

Verschillende intelligenties

Het idee van *verschillende intelligenties* is aannemelijk voor mensen uit het onderwijs. Het idee is heel invoelbaar. Het lijkt zo voor de hand te liggen. Het lijkt logisch, dat de een meer talig is, de ander meer met muziek heeft, weer een ander meer gericht is op bewegen of beeldende vakken. Enzovoort. Alle intelligenties doen in meerdere of mindere mate een beroep op verbeelding en taal, taal en verbeelding.

Erst denken, dan waarnemen

Het *denken* gaat aan de *waarneming* vooraf. Als je niet weet waar je naar kijken moet (of als jouw focus op iets anders gericht is), dan neem je niet waar. En als je niet weet hoe een klarinet klinkt, dan hoor je de klarinet niet in het muziekstuk. Je kunt je dan ook niet focussen op de klank van het instrument en al het andere geluid wegfilteren.

In gesprek met elkaar en in gesprek met jezelf scherp je jouw gedachten. Scherp denken kan zorgen voor scherpe waarneming. Of je nu denkt in woorden, in beelden, in muziek of beweging.

Over creativiteit

Het begrip

Creativiteit beperkt zich niet tot beelden, musiceren, toneelspelen of gedichten schrijven. Creativiteit is: gedegen kennis hebben van iets en precies weten waar de grenzen liggen. Want creativiteit is zeker niet grenzeloos! Creativiteit is: weten hoe het spel gespeeld moet worden, om de grenzen iets te verleggen. Creativiteit is: nieuwe combinaties kunnen maken, andere dan de gangbare. Creativiteit gaat over het zien van onverwachte verbindingen, die niet per se logisch hoeven te zijn, maar wél heel navolgbaar, invoelbaar. Creativiteit gaat over denken en het zien van reeksen. Creativiteit

gaat over omgaan met elkaar, over benaderingen die anders zijn, over loslaten, over combineren, over onvoorspelbaarheid. Creativiteit laat een denkend, voelend en handelend wezen zien, zoekend naar betekenis.

Iedereen is creatief!

Iedereen is creatief! Iedereen zoekt betekenissen. Inleven in een ander is een van de poten van creativiteit. Inleven in de ander is: afstemmen op de ander, in woord en daad. Creativiteit gaat over uithoudingsvermogen. Want je zult toch maar al die anderen moeten (en willen) overtuigen, dat er een ander antwoord mogelijk is!

Creativiteit kun je ontwikkelen! Kun je niet zingen? Dan heb je slecht muziekonderwijs gehad. Kun je niet tekenen? Dan hebben ze jou op school vergeten te leren tekenen. Iedereen kan zingen en iedereen kan tekenen!

Natuurlijk haalt niet iedereen de top met zingen. En met tekenen blijf je misschien ook gewoon een amateur. Maar daar is niks mis mee.

Nieuwe betekenissen

Voor een groep kinderen (en volwassenen), die zich willen vasthouden aan formele structuren, is creativiteit iets ongrijpbaars, iets dat angstig maakt. Ongrijpbaar zijn en onvoorspelbaar zijn geeft voor hen geen houvast, maar is eng en bedreigend.

Maar ongrijpbaar zijn en onvoorspelbaar zijn geeft de creatieveling vrijheid. Het leidt naar nieuwe betekenissen en dus naar nieuwe dingen. Alle uitvindingen zijn door creatieve mensen gedaan. Het inperken van creativiteit is daarom snoeien in ontwikkeling! Ook economisch.

De ideeën

Het lijkt zo gemakkelijk: iets beeldends doen met taal, iets taligs doen met beeldend. Het is ook zo voor de hand liggend. En juist dat maakt het moeilijk!

Beelden bij woorden, woorden bij beelden

♦ Sommige ideeën die we binnenkregen voor dit thema-boek waren meteen vanaf binnenkomst briljant. Bijvoorbeeld het idee, om woorden letterlijk te nemen. Denk eens aan het woord *rouwkost*. (Ja, dat is verkeerd gespeld. Het moet *rouwkost* zijn. Weet ik ook wel.)

Rouwkost dus: *de kost die je krijgt als je rouwt*. En wat krijg je dan voor kost? Precies! *Koffie met cake!*

- ♦ Of bedenk eens hoe een *slabed*, een *volkstuin*, een *handgranaat*, *viscuisine* of *plakband* eruitziet. Als je *beelden* bij dit soort woorden krijgt, dan ben je aan het *verbeelden*! En waarschijnlijk verschijnt er ook een glimlach op je gezicht.
- ♦ Denk aan het idee om *nieuws* als uitgangspunt te nemen. Kunst als een mogelijkheid, om de realiteit te (leren) begrijpen. In Japan gingen kernenergiecentrales in de golven ten onder. Hoe zou dat eruitzien?
- ♦ Denk aan het idee om een beeld te *schrijven*. Taal, die beelden creëert. Letterlijk!
- ♦ Denk aan filosoferen met kleuters over wat *mooi* is.
- ♦ Denk aan het idee om in dialoog te gaan en te praten over de waarheid, over wijsheid en niets anders dan de waarheid en wijsheid. En je kunt zomaar uitkomen bij *tegeltjeswijsheid*.

Standpunt

Praten met kinderen. Kinderen uitdagen, om gevoelens en gedachten te ordenen. Om die gevoelens en gedachten daarna te beschrijven en er *standpunt* over in te nemen. Dat kan op vele manieren: met taal, met verf, met een dans, een toneelstuk, enzovoort.

Geen dertig identieke sinterklaasjes!

Werkjes

Een aantal ideeën voor dit themaboek waren in eerste instantie *werkjes*. Het maken van werkjes is gericht op motoriek, technieken en resultaten voor de ouders. Er staat echter niets over «werkjes maken» in de *kerndoelen*. Werkjes zijn dus «fout». Maar «fout» klinkt zo hard. Er zijn nuances.

Wennen aan verbeelden

Het is logisch dat we nog niet gewend zijn, dat verbeelden het uitgangspunt is. Het is jarenlang «leuk», «mooi» en «voor de ouders» geweest. Reproductie, ambacht, beeldelementen en techniek.

In de *kerndoelen* staat, dat leerlingen moeten leren om hun gevoelens en gedachten te uiten. Iedereen voelt en denkt op zijn/haar eigen wijze. En het zichtbaar maken

van die gedachten en gevoelens, dat is *verbeelden*. Maar ook van een werkje kun je met een beetje fantasie zomaar een *verbeeldende opdracht* maken, waarin ook nog het aanleren van de *techniek* een plek krijgt.

Eigen antwoorden vinden is voor kinderen ook zo veel betekenisvoller. En dus leuker! De kinderen moeten alleen meestal wél nog aan de vrijheid van het verbeelden wennen. Want ook dan is niet alles goed!

Kijk niet naar de tussendoelen!

Achterhaald

De tussendoelen lijken nog gericht op kerndoelen van de vorige eeuw. De *tussendoelen beeldend* zijn achterhaald! Laat ze links liggen! Kijk er niet naar!

In de tussendoelen staat bijvoorbeeld nog, dat je een potje met kleiringetjes moet maken, nadat je natuurlijk een paar maanden ervoor een duimpotje hebt gemaakt, waarin je de versieringen van de trechterbeker-cultuur hebt aangebracht.

Meestal worden het mooie potjes. Maar het heeft niets te maken met verbeelding, niets met reflectie en niets met cultureel erfgoed. Het is puur *reproductie*. En we zijn niet meer van het trechterbekervolk. Verbeelden gaat over *je eigen, individuele beleving*. Het gaat nooit over namaken!

De opbouw in de tussendoelen lijkt mooi. Eerst een duimpotje, dan een potje met kleiringetjes. Leeftijdgerelateerd. Vroeger kon een kleuterjuf exact vertellen – kijkend naar de tekening van een kleuter – hoe oud die kleuter was. Het was geweldig, dat het kon. Maar dit kon alleen, omdat in die tijd elke kleuter opgroeide met papier en potlood. Zonder tv, zonder games, zonder internet, zonder clubs... Het waren tijden, die we ons nu nog maar amper kunnen voorstellen. We praten over lang geleden. Hoewel: het is minder lang geleden dan je misschien denkt!

Maar de tijden van weleer zijn niet meer. De tijden zijn veranderd. En daarom zijn de tussendoelen achterhaald. Ondertussen weet je als leerkracht niet beter dan dat ze richting geven. Verwarring dus.

Bronnen

- Bas van den Berg, Alle van Steenis & Jan de Valk, *Geloofje het zelf?!*, Uitgeverij Coutinho, Bussum, 2007.
- Han Berghs, *Kunst, opvoeding en ontwikkeling. Basisboek kunstzinnige vorming*, Uitgeverij H. Nelissen, Soest, 2001.
- Hans van de Braak, *Ontsnappingskunst. Evolutie van de creatieve geest*, University Press, Amsterdam, 2002.
- Gerrit Breeuwsma, Folkert Haanstra, Constantijn Koopman, Karin Laarakker, Dirk Schram & Theo Witte, *Ontwikkelingsstadia in het leren van kunst, literatuur en muziek*. Uit: *Cultuur en Educatie (14)*, Cultuurnetwerk, Utrecht, 2005.
- Christopher Chabris & Daniel Simons, *De onzichtbare gorilla. Selectieve waarneming en valse intuïtie*, Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam/Antwerpen, 2010.
- Mihaly Csikszentmihalyi, *Flow*, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2007.
- Ino de Groot, *Kunst tot verbeelding*, opgenomen in: *Praxisbulletin*, 28ste jaargang, nummer 1 (september 2010), Uitgeverij Malmberg, 's-Hertogenbosch.
- Drs. Lourens van der Leij & Ino de Groot, *Bekijk het*, opgenomen in: *Praxisbulletin*, 28ste jaargang, nummer 3 (november 2010), Uitgeverij Malmberg, 's-Hertogenbosch.
- Ino de Groot, *Tot verbeelding verleiden*, opgenomen in: *Praxisbulletin*, 28ste jaargang, nummer 3 (november 2010), Uitgeverij Malmberg, 's-Hertogenbosch.
- Ino de Groot, *Beoordelen van beeldend werk*, opgenomen in: *Praxisbulletin*, 28ste jaargang, nummer 4 (december 2010), Uitgeverij Malmberg, 's-Hertogenbosch.
- Drs. Lourens van der Leij & Ino de Groot, *Loedertje*, opgenomen in: *Praxisbulletin*, 28ste jaargang, nummer 8 (april 2011), Uitgeverij Malmberg, 's-Hertogenbosch.
- Gerrit Komrij, *Inkt, kapitale stukken 2, Over de noodzaak van tuinieren. De Huizinga-lezing*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2002.
- Joke van Leeuwen, *Een halve hond heel kijken. Een boek over kijken*, Querido's uitgeverij BV, Amsterdam/Antwerpen, 2008.
- Annelies van Meel-Jansen, *Veelzijdig zien. Het pentagram model van kunstwaardering*, Rijksuniversiteit Leiden, Leiden, 1998.
- J. van Onna & A. Jacobse, *Laat maar zien*, Wolters-Noordhoff, 2008.
- Michel J. Parsons, *How we understand art: a cognitive development account of aesthetic experience*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1987.
- Robert M. Pirsig, *Zen en de kunst van het motoronderhoud*, Prometheus, 2009.
- Peter H. Reynolds, *De stip*, Lemniscaat, Rotterdam, 2008.

Literatuur

Sint, ga heen!

Omzetting

Het prettige is wél, dat alle technieklesjes, alle werkes vrij eenvoudig – met behoud van het oefenen van de techniek – omgezet kunnen worden naar *verbeeldende lessen*. En taal speelt dan onmiddellijk een rol.

Verwoord de opdracht zo, dat er ruimte ontstaat om *eigen oplossingen* te vinden. En verwoord de opdracht ook zo, dat een en ander *controleerbaar* blijft. De opdracht wordt *talig*, dat wel.

'Ik ben op 5 december jarig. Ik heb de sint eruit geschopt. Die ouwe verpest mijn feestje steeds. Want iedereen krijgt aandacht en iedereen krijgt cadeautjes, terwijl ik degene ben die jarig is! Ik moet cadeautjes krijgen en ik moet in het centrum van de aandacht staan.'

'Sint moet wél een echte kindervriend zijn, zeg. Want hij wil per se komen en snapt mijn bezwaar. Hij komt incognito.' (Moeilijk woord voor leerlingen in de onderbouw.)

Kernvraag

Met een verbeeldende opdracht zal er een gesprek moeten plaatsvinden met de leerling over zijn/haar werk. De kernvraag is dan: *'Is het je gelukt, om met beeldende middelen een antwoord te geven op ...?'*

➔ Mijn lesidee *Sint incognito* is daar een voorbeeld van. Deze verbeeldende les is opgenomen op *praxisbulletin.nl* en behoort bij het artikel *Tot verbeelding verleiden*, dat is opgenomen in *Praxisbulletin*, 28ste jaargang, nummer 3 (november 2010). Daar worden *pa-piertechnieken* ingezet om tot verbeelding te komen. Verbeelding als uitgangspunt, met de techniek als bijkomend effect.

Laat je verrassen!

Alle lesideeën in dit themanummer doen een beroep op taal en verbeelding, verbeelding en taal. Ze voldoen aan de kerndoelen.

Veel plezier met de uitvoering van de ideeën. Zet ze naar uw hand. Richt ze op uw specifieke situatie. Neem de ruimte om de ideeën aan te passen. Daar zijn het ideeën voor. En geniet van de antwoorden van de leerlingen.

